İçindekiler

1	Z ve S tanım bölgesi	•
2	Ayrıklaştırma	7
3	Fark Denklemleri	13
4	Zaman Domeni Kriterleri	17

2 İÇİNDEKİLER

Z ve S tanım bölgesi

Zaman tanım bölgesinden S tanım gölgesine dönüşüm

$$F(s) = \mathcal{L}{f(t)} = \sum_{k=0}^{\infty} f(kT)e^{-kTs}$$

= $f(0) + f(T)e^{-Ts} + f(2T)e^{-2Ts} + \cdots$ (1.1)

olarak verilmiştir. Zaman tanım bölgesinden Z tanım bölgesine geçiş ise

$$F(z) = \mathcal{Z}\{f(t)\} = \sum_{k=0}^{\infty} f(kT)z^{-k}$$

= $f(0) + f(T)z^{-1} + f(2T)z^{-2} + \cdots$ (1.2)

şeklindedir. S ve Z tanım bölgesi dönüşümlerine dikkat edilirse

$$\mathcal{L}\{f(t)\} = \sum_{k=0}^{\infty} f(kT)(e^{Ts})^{-k}$$

$$\mathcal{Z}\{f(t)\} = \sum_{k=0}^{\infty} f(kT)z^{-k}$$
(1.3)

ifadelerinden

$$z = e^{sT} (1.4)$$

ilişkisi elde edilir. Z dönüşümü için çizelge Çizelge 1.1 ile verilmiştir.

Zaman domeni	F(s)	F(z)
$-\delta(t)$	1	1
$\delta(t - kT)$	e^{-kTs}	z^{-k}
u(t) = 1	$\frac{1}{s}$	$\frac{z}{z-1}$
t	$\frac{1}{s^2}$	$\frac{Tz}{(z-1)^2}$
e^{-at}	$\frac{1}{s+a}$	
$1 - e^{-at}$	$\frac{a}{s(s+a)}$	$\frac{z}{z - e^{-aT}}$ $\frac{z(1 - e^{-aT})}{(z - 1)(z - e^{-aT})}$
sin(wt)	$\frac{w}{s^2+w^2}$	$\frac{zsin(wT)}{(z-1)(z^2-2zcos(wT)+1)}$
cos(wt)	$\frac{s}{s^2+w^2}$	$\frac{z(z-\cos(wT))}{(z-1)(z^2-2z\cos(wT)+1)}$

Çizelge 1.1: S ve Z dönüşümü tablosu

1. S dönüşümü

$$\mathcal{L}\{1\} = \int_{t=0}^{\infty} e^{-st} dt$$

$$= \frac{e^{-st}}{-s} \Big|_{t=0}^{\infty}$$

$$= \frac{e^{-s\infty}}{-s} - \frac{1}{-s}$$

$$= -\frac{1}{-s}$$

$$= \frac{1}{s}$$
(1.5)

olarak elde edilir. Z dönüşümü ise

$$\mathcal{Z}\{1\} = \sum_{t=0}^{\infty} z^{-t}
= 1 + z^{-1} + z^{-2} + z^{-3} + \cdots
= \frac{1}{1 - z^{-1}}, \quad |z| > 1
= \frac{z}{z - 1}, \quad |z| > 1$$
(1.6)

elde edilir.

2.

$$\int udv = uv - \int vdu \tag{1.7}$$

kullanarak u=t ve $dv=e^{-st}dt$ olmak üzere

$$dv = e^{-st}dt$$

$$\int dv = \int e^{-st}dt$$

$$v = \frac{e^{-st}}{-s}$$
(1.8)

ve dolayısıyla

$$\mathcal{L}\lbrace t\rbrace = \int_{t=0}^{\infty} t e^{-st} dt$$

$$= t \frac{e^{-st}}{-s} \Big|_{t=0}^{\infty} - \int_{t=0}^{\infty} \frac{e^{-st}}{-s} dt$$

$$= t \frac{e^{-st}}{-s} \Big|_{t=0}^{\infty} + \frac{1}{s} e^{-st} \Big|_{t=0}^{\infty}$$

$$= t \frac{e^{-st}}{-s} \Big|_{t=0}^{\infty} + \frac{1}{s^2}$$

$$= \frac{1}{s^2}$$

$$(1.9)$$

elde edilir. Z dönüşümü ise

$$\sum_{t=0}^{\infty} tz^{t-1} = 1 + 2z + 3z^2 + 4z^3 + \cdots$$

$$= \frac{1}{(1-z)^2}, \quad |z| < 1$$
(1.10)

yardımıyla

$$\mathcal{Z}{t} = \sum_{t=0}^{\infty} t T(z^{-1})^{t}
= T z^{-1} \sum_{t=0}^{\infty} t (z^{-1})^{t-1}
= T \frac{z^{-1}}{(1 - z^{-1})^{2}}, \quad |z| < 1
= T \frac{\frac{1}{z}}{(1 - \frac{1}{z})^{2}}, \quad |z| < 1
= T \frac{\frac{1}{z}}{\frac{(z-1)^{2}}{z^{2}}}, \quad |z| < 1
= T \frac{z^{2}}{z(z-1)^{2}}, \quad |z| < 1
= \frac{Tz}{(z-1)^{2}}, \quad |z| < 1$$

olarak elde edilir.

Ayrıklaştırma

Türevin geometrik yorumu

$$\frac{dy(t)}{dt} \approx \frac{\Delta y}{\Delta t} \tag{2.1}$$

olmak üzere

$$\frac{dy(t)}{dt} \approx \frac{\Delta y}{\Delta t}$$

$$\approx \frac{y((k+1)T) - y(kT)}{(k+1)T - kT}$$

$$\approx \frac{y((k+1)T) - y(kT)}{T}$$
(2.2)

elde edilir. Ayrık bir sinyalin türevi ardışık değerler farkının örnekleme zamanına oranı ile hesaplanabilmektedir. Örneğin, $y(kT)=\sin(kT)$ ve T=0.1 olmak üzere

$$\frac{y((k+1)T) - y(kT)}{T} = 10(\sin((k+1)0.1) - \sin(0.1k))$$
 (2.3)

ve dolayısıyla

$$\{10\sin(0.1), 10(\sin(0.2) - \sin(0.1)), 10(\sin(0.3) - \sin(0.2)), \cdots \}$$

$$\{0.9983, 0.9884, 0.9685, \cdots \}$$

$$(2.4)$$

elde edilir. $y(kT) = \sin(kT)$ sinyalinin türevinin $\frac{d\sin(t)}{dt} = \cos(t)$ olduğu bilindiğinden

$$\left\{ \cos(0.1), \cos(0.2), \cos(0.3), \cdots \right\} \\
 \left\{ 0.9950, 0.9801, 0.9553, \cdots \right\}
 \tag{2.5}$$

elde edilir ve ayrık türev ile benzer değerler olduğu görülmektedir. Bu yaklaşıklığın türeve yakınsaması için örnekleme zamanı T daha küçük seçilmelidir.

$$\frac{dq(t)}{dt} = x \tag{2.6}$$

olmak üzere

$$\frac{dq(t)}{dt} = x$$

$$dq(t) = xdt$$

$$\int dq(t) = \int xdt$$

$$q(t) = \int xdt$$
(2.7)

elde edilir. Buradan hareketle,

$$\frac{\Delta q}{\Delta t} = x$$

$$\frac{q((k+1)T) - q(kT)}{(k+1)T - kT} = x$$

$$\frac{q((k+1)T) - q(kT)}{T} = x$$

$$q((k+1)T) - q(kT) = xT$$

$$q((k+1)T) - q(kT) = xT$$

$$q((k+1)T) = q(kT) + xT$$
(2.8)

ifadesi bulunur. Ayrık zamanda integral birikimli toplama karşılık gelmektedir. Bu karşılıklar Zero Order Hold(ZOH) ile elde edilmiştir. ZOH örnekleme zamanı boyunca değerlerin sabit olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu durum

$$x(t) = x(kT), \quad kT \le t \le (k+1)T \tag{2.9}$$

ile ifade edilebilir. ZOH için transfer fonksiyonu elde etmek amacıyla girişe $\delta(t)$ birim darbe fonksiyonu uygulanırsa çıkışında u(t)-u(t-T) elde edilir. Bu durumda S tanım bölgesinde çıkış ifadesi

$$\mathcal{L}\{u(t) - u(t - T)\} = \mathcal{L}\{u(t)\} - \mathcal{L}\{u(t - T)\}\$$

$$= \mathcal{L}\{u(t)\} - e^{-sT}\mathcal{L}\{u(t)\}\$$

$$= \frac{1}{s} - e^{-sT}\frac{1}{s}$$

$$= (1 - e^{-sT})\frac{1}{s}$$
(2.10)

şeklindedir. ZOH transfer fonksiyonu ile bir G(s) sistemi birlikte Z dönüşümü yapılmalıdır. Örneğin,

$$G(s) = \frac{1}{s+1} \tag{2.11}$$

sistemi ayrıklaştırılmak istensin. Bu durumda $G_{ZOH}(s)G(s)$ ayrıklaştırılmalıdır. Bu sebeple,

$$L(s) = G_{ZOH}(s)G(s) = \frac{1 - e^{-sT}}{s(s+1)}$$
(2.12)

ifadesi Z tanım bölgesine

$$\mathcal{Z}{L(s)} = \mathcal{Z}\left{\frac{1 - e^{-sT}}{s(s+1)}\right} \\
= \mathcal{Z}\left{1 - e^{-sT}\right} \mathcal{Z}\left{\frac{1}{s(s+1)}\right} \\
= (1 - z^{-1}) \left(\mathcal{Z}\left{\frac{1}{s} - \frac{1}{s+1}\right}\right) \\
= \left(1 - \frac{1}{z}\right) \left(\mathcal{Z}\left{\frac{1}{s}\right} - \mathcal{Z}\left{\frac{1}{s+1}\right}\right) \\
= \frac{z - 1}{z} \left(\frac{z}{z - 1} - \frac{z}{z - e^{-1}}\right) \\
= \left(1 - \frac{z - 1}{z - e^{-1}}\right) \\
= \frac{1 - e^{-1}}{z - e^{-1}}$$
(2.13)

olarak dönüstürülür.

First Order Hold(FOH) yöntemi ise

$$x(t) = x(kT) + \frac{t - kT}{T}(x((k+1)T) - x(kT)), \quad kT \le t \le (k+1)T$$
 (2.14)

olarak tanımlanır. Eşitliğin sağ tarafı t=kT için $x(kT),\,t=(k+0.5)T$ için

$$x(t) = x(kT) + \frac{t - kT}{T} (x((k+1)T) - x(kT)), \quad kT \le t \le (k+1)T$$

$$= x(kT) + \frac{kT + 0.5T - kT}{T} (x((k+1)T) - x(kT))$$

$$= x(kT) + 0.5(x((k+1)T) - x(kT))$$

$$= x(kT) + 0.5x((k+1)T) - 0.5x(kT)$$

$$= 0.5x((k+1)T) + 0.5x(kT)$$
(2.15)

ve t = (k+1)T için ise

$$x(t) = x(kT) + \frac{t - kT}{T} (x((k+1)T) - x(kT)), \quad kT \le t \le (k+1)T$$

$$x(t) = x(kT) + \frac{(k+1)T - kT}{T} (x((k+1)T) - x(kT))$$

$$x(t) = x(kT) + x((k+1)T) - x(kT)$$

$$x(t) = x((k+1)T)$$
(2.16)

olarak elde edilir. Görüldüğü üzere ZOH yönteminin aksine T süre boyunca değerler değişmektedir. FOH için birim darbe yanıtı

$$x(t) = \begin{cases} t + \frac{1}{T} & 0 \le t \le \frac{1}{T} \\ -t + \frac{1}{T} & \frac{1}{T} \le t \le \frac{2}{T} \\ 0 & t > \frac{2}{T} \end{cases}$$
 (2.17)

ve işlem kolaylığı açısından T=1 alınırsa

$$x(t) = (1-t)u(2-t) + 2tu(1-t)$$
(2.18)

şeklindedir. S dönüşümü sonucu

$$\mathcal{L}\{x(t)\} = \mathcal{L}\{(1-t)u(2-t)\} + \mathcal{L}\{2tu(1-t)\}$$

$$= \mathcal{L}\{(1-t)(1-u(t-2))\} + \mathcal{L}\{2t(1-u(t-1))\}$$

$$= \mathcal{L}\{(1-t)\} - \mathcal{L}\{(1-t)u(t-2)\} + \mathcal{L}\{2t\} - \mathcal{L}\{2tu(t-1)\}$$

$$= \mathcal{L}\{(1+t)\} + \mathcal{L}\{(t-1)u(t-2)\} - \mathcal{L}\{2tu(t-1)\}$$

$$= \mathcal{L}\{(1+t)\} + \mathcal{L}\{(t-1)u(t-2)\} - \mathcal{L}\{(2t-2+2)u(t-1)\}$$

$$= \mathcal{L}\{(1+t)\} + \mathcal{L}\{(t-1-1+1)u(t-2)\} - \mathcal{L}\{(2t-2+2)u(t-1)\}$$

$$= \mathcal{L}\{(1+t)\} + \mathcal{L}\{(t-2)u(t-2) + u(t-2)\} - \mathcal{L}\{(2t-2)u(t-1) + 2u(t-1)\}$$

$$= \frac{1}{s} + \frac{1}{s^2} + \frac{e^{-2s}}{s^2} + \frac{e^{-2s}}{s} - 2\frac{e^{-s}}{s^2} - \frac{2e^{-s}}{s}$$

$$= \frac{1 - 2e^{-s} + e^{-2s}}{s} + \frac{1 - 2e^{-s} + e^{-2s}}{s^2}$$

$$= \frac{(1 - e^{-s})^2}{s} + \frac{(1 - e^{-s})^2}{s^2}$$

$$= \frac{(1 - e^{-s})^2}{s^2} (s + 1)$$
(2.19)

elde edilir. FOH için transfer fonksiyonu

$$G_{FOH}(s) = \frac{(1 - e^{-s})^2}{T^2 s^2} \frac{Ts + 1}{T}$$

$$= G_{ZOH}^2(s) \frac{Ts + 1}{T}$$
(2.20)

şeklindedir. Örneğin daha önce Denklem 2.11 ile verilen sistemi FOH yöntemi ve yine aynı örnekleme zamanı ile ayrıklaştırmak gerekirse

$$L(s) = \frac{1}{s+1} G_{FOH}(s)$$

$$= \frac{1}{s+1} \frac{(1-e^{-s})^2}{T^2 s^2} \frac{Ts+1}{T}$$

$$= \frac{1}{s+1} \frac{(1-e^{-s})^2}{s^2} (s+1)$$

$$= \frac{(1-e^{-s})^2}{s^2}$$
(2.21)

ifadesi Z dönüşümüne tabi tutulmalıdır. Dolayısıyla,

$$G(z) = \mathcal{Z} \left\{ \frac{(1 - e^{-s})^2}{s^2} \right\}$$

$$= \mathcal{Z} \left\{ (1 - e^{-s})^2 \right\} \mathcal{Z} \left\{ \frac{1}{s^2} \right\}$$

$$= (1 - z^{-1})^2 \frac{Tz}{(z - 1)^2}$$

$$= \left(\frac{z - 1}{z} \right)^2 \frac{z}{(z - 1)^2}$$

$$= \frac{1}{z}$$
(2.22)

elde edilir. Görüldüğü üzere, birim gecikme elde edilmiştir.

Fark Denklemleri

Örnek sistemin ZOH yöntemi ile elde edilen ve Denklem 2.13 ile verilen sistem için

$$G_{ZOH}(z) = \frac{1 - e^{-1}}{z - e^{-1}}$$

$$= \frac{(1 - e^{-1})z^{-1}}{1 - e^{-1}z^{-1}}$$

$$\frac{y(z)}{u(z)} = \frac{(1 - e^{-1})z^{-1}}{1 - e^{-1}z^{-1}}$$

$$y(z)(1 - e^{-1}z^{-1}) = \frac{(1 - e^{-1})z^{-1}u(z)}{1 - e^{-1}z^{-1}}$$

$$y(z) - y(z - 1)e^{-1} = (1 - e^{-1})u(z - 1)$$

$$y(z) = y(z - 1)e^{-1} + (1 - e^{-1})u(z - 1)$$

$$y(z) = 0.3679y(z - 1) + 0.6321u(z - 1)$$

elde edilir. Z tanım bölgesinde tanımlı transfer fonksiyonundan fark denklemine geçişe örnektir. Fark denklemleri programlama dilleri ile kolaylıkla gerçeklenebilmektedir.

```
u=ones(1,length(t));
y=zeros(1,length(t));
for i=2:length(t)
     y(i)=exp(-T)*y(i-1)+(1-exp(-T))*u(i);
end
```

Benzer şekilde FOH yöntemi ile elde edilen ve Denklem 2.22 ile verilen ifade için

$$G_{FOH}(z) = \frac{1}{z}$$

$$\frac{y(z)}{u(z)} = z^{-1}$$

$$y(z) = u(z - 1)$$
(3.2)

elde edilir. Yay-Kütle-Damper sistemi için dinamikleri ifade eden denklem

$$m\ddot{x}(t) + b\dot{x}(t) + kx(t) = u(t) \tag{3.3}$$

olarak verilmiştir. Bu diferansiyel denklem S tanım bölgesine dönüştürülürse

$$ms^{2}X(s) + bsX(s) + kX(s) = U(s)$$

 $(ms^{2} + bs + k)X(s) = U(s)$
 $\frac{X(s)}{U(s)} = \frac{1}{ms^{2} + bs + k}$
(3.4)

elde edilir. Denklem 3.3 ile verilen sistem için

$$m\frac{\Delta^{2}x}{(\Delta t)^{2}} + b\frac{\Delta x}{\Delta t} + kx(kT) = u(kT)$$

$$m\frac{\Delta(x(kT) - x((k-1)T))}{kT - (k-1)T} + b\frac{x(kT) - x((k-1)T)}{kT - (k-1)T} + kx(kT) = u(kT)$$

$$m\frac{\Delta x(kT) - \Delta x((k-1)T)}{T^{2}} + b\frac{x(kT) - x((k-1)T)}{T} + kx(kT) = u(kT)$$

$$m\frac{x(kT) - 2x((k-1)T) + x((k-2)T)}{T^{2}} + b\frac{x(kT) - x((k-1)T)}{T} + kx(kT) = u(kT)$$

$$m\frac{x(kT) - 2x((k-1)T) + x((k-2)T)}{T^{2}} + b\frac{x(kT) - x((k-1)T)}{T} + kx(kT) = u(kT)$$

$$(m + bT + kT^{2})x(kT) = (2m + bT)x((k-1)T) - mx((k-2)T) + T^{2}u(kT)$$

$$x(kT) = \frac{2m + bT}{m + bT + kT^{2}}x((k-1)T) - \frac{m}{m + bT + kT^{2}}x((k-2)T) + \frac{T^{2}}{m + bT + kT^{2}}u(kT)$$

$$(3.5)$$

Örnek olması için $m=1\,kg,\,b=1\,Ns/m,\,k=1\,Nm$ ve T=0.1 olmak üzere fark denklemi

$$x(kT) = 1.8919x((k-1)T) - 0.9009x((k-2)T) + 0.009009u(kT)$$
(3.6)

olarak elde edilir. Transfer fonksiyonundan yola çıkarak $\zeta=b\sqrt{m}/(2m\sqrt{k}),\ w_n=\sqrt{k}/\sqrt{m}$ ve $\phi=\cos^{-1}(\zeta)$ olmak üzere

$$G(z) = \mathcal{Z} \left\{ \frac{1 - e^{-0.1s}}{s(s^2 + s + 1)} \right\}$$

$$= \frac{z - 1}{z} \mathcal{Z} \left\{ \frac{1}{s(s^2 + s + 1)} \right\}$$

$$= \frac{z - 1}{z} \left(\frac{z}{z - 1} - \frac{1}{\sqrt{1 - \zeta^2}} \frac{\sqrt{1 - \zeta^2} z^2 + z e^{-\zeta w_n T} \sin(w_n \sqrt{1 - \zeta^2} T - \phi)}{z^2 - 2z e^{-\zeta w_n T} \cos(w_n \sqrt{1 - \zeta^2} T) + e^{-2\zeta w_n T}} \right)$$

$$= \frac{0.004833 z^3 - 0.0001585 z^2 - 0.004675 z}{z^4 - 2.895 z^3 + 2.8 z^2 - 0.9048 z}$$

$$= \frac{0.004833 z + 0.004675}{z^2 - 1.895 z + 0.9048}$$

$$(3.7)$$

elde edilir.

Zaman Domeni Kriterleri

Sürekli zamanda tanımlı birinci dereceden bir transfer fonksiyonu

$$G(s) = \frac{p}{s+p} \tag{4.1}$$

olarak verilsin. Birim basamak giriş için yanıt

$$y(t) = \mathcal{L}^{-1} \left\{ \frac{p}{s+p} \cdot \frac{1}{s} \right\}$$

$$= \mathcal{L}^{-1} \left\{ \frac{1}{s} \right\} - \mathcal{L}^{-1} \left\{ \frac{1}{s+p} \right\}$$

$$= 1 - e^{-pt}$$

$$(4.2)$$

şeklinde hesaplanır. e^{-t} fonksiyonunun aldığı değerler için Çizelge 4.1 verilmiştir. Görüldüğü üzere 4.1 ile verilen sistemin yanıtı p değişkeninin değerinden bağımsız olarak 1 değerine yakınsamaktadır. 1 değerini aşmamaktadır. Dolayısıyla aşım değeri %0'dır. Sürekli halde oturduğu değerin %2 altı veya üstü ile tanımlanan %2'lik banda çıkmamak üzere girdiği zamana yerleşme zamanı denir. Bu tanımdan ve Çizelge 4.1'den yola çıkarak 4.1 ile verilen sistemin yerleşme zamanı $t_s=4\,s$ 'dir. p=1 olmaması durumunda zaman ekseni genişler veya daralır bu sebepten yerleşme zamanı

$$t_s = \frac{4}{p} \tag{4.3}$$

ile hesaplanır. İkinci dereceden bir sistem

$$G(s) = \frac{w_n^2}{s^2 + 2\zeta w_n s + w_n^2} \tag{4.4}$$

Zaman $t(s)$	Değer e^{-t}	$1 - e^{-t}$	
1	0.3679	0.6321	
2	0.1353	0.8647	
3	0.0498	0.9502	
4	0.0183	0.9817	
5	0.0067	0.9933	
6	0.0025	0.9975	

Çizelge 4.1: e^{-t} fonksiyonunun aldığı değerler

ile tanımlanmaktadır. Burada ζ sönüm oranı ve w_n doğal frekans olarak adlandırılmaktadır. İkinci dereceden polinomun kökleri bulunurken faydalanılan $\Delta = b^2 - 4ac$ hesaplanırsa,

$$\Delta = (2\zeta w_n)^2 - 4w_n^2$$

$$= 4\zeta^2 w_n^2 - 4w_n^2$$

$$= 4w_n^2(\zeta^2 - 1)$$
(4.5)

elde edilir ve çözümün tipini belirlemek için

$$\begin{cases} \text{gerçel k\"ok} & \Delta > 0 \quad \zeta > 1 \\ \text{çakışık k\"ok} & \Delta = 0 \quad \zeta = 1 \\ \text{karmaşık k\"ok} & \Delta < 0 \quad 0 < \zeta < 1 \end{cases} \tag{4.6}$$

kullanılabilir. $\zeta>1$ durumunda gerçel köklü çözüm olmasından dolayı sistem transfer fonksiyonu

$$G(s) = \frac{p_1 p_2}{(s + p_1)(s + p_2)} \tag{4.7}$$

olarak güncellenebilir. $p_1 >> p_2$ durumunda p_2 , $p_2 >> p_1$ durumunda p_1 yanıtın hızını ve davranışını belirler. $\zeta = 1$ olması durumunda yanıt birinci dereceden bir sisteme göre daha yavaş olmaktadır. Haricinde, $0 < \zeta < 1$ durumunda

$$t_s = \frac{4}{\zeta w_n}, \quad \text{Aşım} = 100 \cdot e^{-\frac{\pi}{\zeta} w_n} \sqrt{1 - \zeta^2}$$
 (4.8)

ile hesaplanmaktadır. İkinci dereceden sistem yanıtı,

$$y(t) = 1 - e^{-\zeta w_n t} \left[\cos(\sqrt{1 - \zeta^2} w_n t) + \frac{\zeta}{\sqrt{1 - \zeta^2}} \sin(\sqrt{1 - \zeta^2} w_n t) \right]$$
(4.9)

ile ifade edilmektedir. Sinüzoidal terimler salınımlı olduklarından sadece $e^{-\zeta w_n t}$ terimi yerleşme zamanının hesabı için önemlidir ve birinci dereceden sistem ile aynı ifade kullanılmaktadır.